

doblja. Marljivo je prikupio, kritički obradio i interpretirao brojne faktografske podatke koji čitatelju nude odličnu panoramu sedamdeset godina povijesti muslimana u glavnome hrvatskom gradu. Osobito je dojmljiv slikovni dio, koji pruža uvid u niz do sada neobjavljenih fotografija. Ova je knjiga ujedno pionirski pothvat, jer je prva monografska povijest o muslimanima na ovom prostoru na kojemu danas živimo, a za one koji ne pripadaju muslimanskom krugu ona je poučna jer ih podrobno upoznaje s kulturom i običajima islama u europskom podneblju.

Stjepan Matković

Ivan Cifrić **BIOETIČKA EKUMENA** **Odgovornost** **za život susvijeta**

Pergamena, Zagreb, 2007., 279 str.

Povijest modernoga društva jest povijest "konflikata oko života, povijest koja s napretkom u mogućnosti života bilježi i napredak u mogućnosti njegova uništavanja" (str. 9). Prije znanstvene spoznaje i praktične primjene znanstveno-tehničkog iskoraka valja postaviti pitanje o njegovoj smislenosti za život i procijeniti moguću biotehnološku prijetnju. Iz tih je razloga pitanje života postalo ozbiljna tema čovjekove budućnosti kojom se bave razne profesije (str. 10). Najnovija Cifrićeva knjiga prilog je promišljanjima o odnosu čovjeka prema svijetu prirode i socijalnim okolnostima koje utječu na aktualna čovjekova

iskustva i aspiracije u hrvatskom društvu. Dakle, središnji je problem odnos pojedinaca/društva/civilizacije prema životu i "njegovo razumijevanje u sklopu zajednice života u uvjetima globalizacije koja vodi kulturnoj i biotičkoj homogenizaciji" (str. 9). Prvi se dio knjige temelji na teorijskom propitivanju suvremenih ekoloških problema na temelju koncepta bioetičke ekumene, dok se u drugom dijelu knjige podastiru rezultati empirijskog istraživanja provedenog 2005. godine na Sveučilištu u Zagrebu u sklopu projekta *Modernizacija i identitet hrvatskog društva*.

U prvom dijelu knjige *Kultura i susvijet*, što ga čine poglavlja *Bioetička ekumena* i *Od ekološkog do bioetičkog pitanja*, Cifrić ističe da iznosi osobne poglede na suvremeni ekološki problem, ali u drukčijoj pojmovnoj strukturi, dok globalnu perspektivu autonomije života objašnjava konceptom bioetičke ekumene. Život je oduvijek bio važan i za pojedinca i za društvo, a posljednjih desetljeća postao je i predmetom propitivanja mnogih znanosti. Upravo ta potreba za bioetičkim znanjima proizlazi, smatra Cifrić, iz činjenice da se, usprkos količini znanstvenoga znanja, kvaliteta života ne poboljšava (str. 23), pa on stoga naglašava nužnost orijentacijskoga znanja koje "može pomoći u prosudbi primjene znanstvenog znanja i ponuditi odgovore o postupanju prema životu ... Riječ je o planetarnom, dakle ekumenskom širenju vrijednosti života kao etičke norme za djelovanje u raznolikim kulturama današnjeg čovječanstva" (str. 23). Opća je teza rada da bioetička ekumena jest projekt integrativnoga prevladavanja kriza bioetičke i kulturne ekumene u kojem bioetička ekumena djeluje na nastajanje ekološkoga prosvjetiteljstva. Dakle, cilj je potaknuti razmišljanje o globalnom bioetičkom sklopu u drukčijoj pojmovnoj strukturi razmišljanja o raznolikom suvremenom svijetu suočenom s dvije tendencije koje imaju izvorište u kulturi, a odražavaju odnos moći zapadne civilizacije prema drugim kulturama i prema prirodi. Riječ je o kulturnom i biotičkom homogeniziranju.

S globaliziranjem svijeta nastaje potreba za novim promišljanjem etičkih načela na kojima će se graditi suvremeno društvo/kultura i njegov odnos prema životu (biološkom biću) i prema drugim kulturama (kulturnom biću). Cifrić ističe da će i biotička i kulturna ekumena ubuduće biti egzistencijalno ugrožene, stoga se nužnim pokazuje koncept *integrativne* (integrira bioetička načela o životu iz različitih kultura i kulturnih tradicija u jednu strukturu načela) i *integrirajuće* (načela se primjenjuju na život obje ekumene i strukture kolonija nastale njihovom komunikacijom i konfrontacijom) bioetičke ekumene. Kriza post/modernoga svijeta, tvrdi autor, označuje ekološku krizu biotičke ekumene te upućuje na reduciranje i nestanak kulturnoga diverziteta u kulturnoj ekumeni. *Bioetička ekumena* odnosi se na perspektive čovjekova života i raznolikih oblika života u su-svijetu (*Mitwelt* prema Peteru Kampitsu), ali i na opstanak ljudskih kultura i svijeta kolonija, odnosno koloniziranog ili antropogeniziranog. Pojam kolonije ili *antropobiotičke ekumene* u antropološkom smislu odnosi se na čovjekovo mijenjanje ili kultiviranje intaktnoga prirodnog svijeta radi vlastitih potreba, objašnjava Cifrić. Antropobiotička ekumena jest medij između biotičke i kulturne ekumene. Krajnji je rezultat, naznačuje Cifrić, referirajući se na Gehlena, "druga priroda" ili kultura (str. 24). Koloniziranje se, dakle, odnosi i na biotičku i na kulturnu ekumenu, a pritom se obje ekumene interpretiraju kao međusobno konfrontirajući sustavi. Posljedica njihove interakcije jest kolonija, s kojom pak nastaje druga konfrontacija kultura – kolonija. Pojam kolonije ne odnosi se samo na strukture modificirane biotičke ekumene nego i na modificirane strukture nastale koloniziranjem kolonije (str. 26).

Bioetička problematika dio je kompleksnoga sociokulturnog konteksta (održivi razvoj i razvojni kontekst, legitimacijska kriza znanosti, promjena paradigme, globalno pogoršanje okoliša, sekularizacija), koji Cifrić iscrpno oslikava, pri čemu ne samo da ističe značenje prosvjetiteljstva, nego iz bioetičke perspektive kritički propituje posljedice napretka i artikulira zahtjev za "novim 'ekološkim civiliziranjem' koje bi uravnotežilo čovjekovo iskustvo kulturne raznolikosti življenja s biološkom raznolikosti" (str. 28). U kontekstu etičkoga propitivanja odnosa čovjek – priroda, Cifrić inaugurira koncept *bioetičke ekumene*, koju označuje kao proces, empirijsko stanje, projekt, "dobrovoljnu zajednicu ljudi različitih svjetonazora i vjernika različitih religija" (str. 50). Bioetička ekumena pretpostavlja intrinzičnu vrijednost života – čovjeka, ne-humanih bića, ekosustava, kultura – i temeljna etička načela koja su zajednička mnogim kulturama, a sve da bi se smanjili sukobi između biotičke i kulturne ekumene. Uz bioetičku ekumenu, autor ističe i potrebu za novim "prosvjetiteljskim duhom" – novim ekološkim civiliziranjem. Ekološko civiliziranje razotkriva bioetičke deficite institucionalnog obrazovanja modernoga društva koje posreduje modernizacijske ciljeve. Cifrić stoga uspoređuje znanstveno znanje i orijentacijsko znanje (znanje o etičkim načelima, društvenim vrednotama, ljudskom iskustvu, standardima; znanje o tome za koje će se ciljeve znanstveno znanje primijeniti; usmjerava na načine i granice znanstvenog znanja ...), pri čemu se apostrofira važnost obrazovanja.

Prvu cjelinu knjige Cifrić zaključuje osvrtom na neka obilježja konteksta i raznih poticaja (promjene sustava vrijednosti, socijalnoekološka problematika, politika i civilno društvo, znanstveni poticaji) za nastanak i razvoj ekološkoga i bioetičkoga diskursa u Hrvatskoj. Premda su u hrvatskoj akademskoj zajednici sociološki radovi i istraživanja o bioetičkoj problematici malobrojni, Cifrić s optimizmom zaključuje kako je sociologija na sebi svoj-

stven način prisutna u etici te da bioetički diskurs i na ovim prostorima ima pozitivan trend.

Jedna od posljedica suočavanja s novim izazovima nastalih u tehnološkom dobu jest sve veća važnost odgovornosti u socijalnom, političkom, pravnom i moralnom pogledu. Odgovornost za život jest središnja tema poglavlja pod nazivom *Odgovornost za život. Bioetički kontekst*, kojim započinje drugi dio knjige naslovljen *Čovjek i susvijet*. Djelovanje jest ili nije odgovorno, stoga "nema relativnosti u pogledu odgovorno – neodgovorno" (str. 81), ističe Cifrić, u analizi rezultata empirijskog istraživanja kojim je obuhvaćen samo jedan, ali najvažniji, aspekt odgovornosti – odgovornost za život. Pritom je odgovornost shvaćena kao imperativ koji uključuje sve aspekte ljudskoga konkretnog djelovanja, ali ih i nadilazi (str. 92). Riječ je, dakle, o čovjekovoj odgovornosti za vlastite postupke u odnosu na etička načela o životu i njegovu zaštitu. Odgovornost za život Cifrić definira na dva nivoa, koji impliciraju antropocentričnu (odgovornost samo za ljudski život) i biocentričnu (odgovornost za sav život) orijentaciju. Istraživanje ne obuhvaća procjenu stupnja odgovornosti za život niti je precizirano o kakvoj se odgovornosti radi (pravnoj, moralnoj ...), što je po autorovu mišljenju poticaj za daljnja empirijska istraživanja. Osnovni je zadatak bio provjeriti opću percepciju odnosa prema životu, koja uključuje razne aspekte odgovornosti. Tako je percepcija odgovornosti postala pokazatelj različita poštivanja života i poželjnih hijerarhija vrijednosti živih bića. S obzirom na to da je odgovornost za život povezana s odnosom prema drugim kategorijama koje služe kao orijentiri u djelovanju i moralnom ponašanju, istraživanje

uključuje analizu (antropocentrične i biocentrične) odgovornosti za život u kontekstu percepcije nekih bioetičkih pitanja (eutanazija, kloniranje ...). Kao prilog raspravi, Cifrić propituje relevantnost socioloških istraživanja za bioetički diskurs. Premda se bioetika i njezina problematika povezuju s etikom kao filozofskom disciplinom, medicinskom etikom ili religijom, autor naglašava kako "nema znanosti ili discipline koja je predodređena za ova pitanja i koja bi bila njezina ekskluzivna domena" (str. 128). Premda su u Hrvatskoj rijetka, sociološka istraživanja pridonose osvjetljavanju socijalnoga konteksta bioetičkoga diskursa, demaskiraju vrijednosne orijentacije u pozadini nekih stavova i mišljenja, daju relevantnu podlogu i politički diskurs o bioetičkim temama, pružaju odgovarajuće empirijske podatke za djelatnu praksu ...

Ako svijet promatramo kao cjelinu sastavljenu od nekoliko ekumena, biološki oblici života pripadaju biotičkoj ekumeni, a čovjekov odnos prema njoj pripada kulturnoj ekumeni, pa se odnos prema životu može promatrati kao relacijski odnos tih dviju ekumena. O bioetici i bioetičkim pitanjima Cifrić progovara u poglavlju *Odnos prema životu. Biocentrična orijentacija*. Premda je bioetika nastala pod pretpostavkom o početku nove epohe ljudske povijesti u kojoj će novo bioetičko područje znanstvenih istraživanja dati poticaj drukčijem odnosu prema životu i skrbi za život, nameće se pitanje je li s novom epohom započela i epoha nove odgovornosti spram života i njegova razumijevanja. Cifrić konstatira kako je, usprkos razvoju bioetičkoga i ekološkoga diskursa, post/moderni svijet u globalnoj perspektivi zadržao modernu logiku koja ne mari odveć za socijalne probleme života i etičke principe. Međutim, bioetički problemi prožimaju sva područja života, čime oni postaju pitanjima političke prakse i civilnoga društva, a time se i sociologiji otvaraju nova područja istraživanja. U raspravama o ugrožavanju života i odnosima prema životu istaknule su se dvije, u teoriji nepomirljive, u praktičnom životu manje su-

protstavljene, orijentacije – antropocentrizam i biocentrizam. U istraživanju percepcije života Cifrić jasno definira pojmove *život*, *zajednica života* i *biocentričnost* te prezentira mišljenja ispitanica i ispitanika o vrijednosti života, odnosno, o odnosu čovjeka prema ostalom živom svijetu. To je konkretizirano na instrumentu *biocentrizam*, pri čemu se propituje i odnos ispitanika prema nekim bioetičkim pitanjima (npr. genetički inženjering, pobačaj, eutanazija ...). Kao prilog raspravi, autor dodaje "biocentrični profil ispitanika", u kontekstu kojeg propituje filozofsko utemeljenje biocentrizma, njegov složen odnos prema antropocentrizmu te ističe kako su biocentrizam i antropocentrizam te njihove etičke implikacije duhovna sastavnica nasljeđa zapadne civilizacije. Sljedeći korak Cifrićeve analize jest propitivanje socijalnoga konteksta rezultata dobivenih istraživanjem, pri čemu je apostrofirana specifičnost populacije ispitanika i važnost sustava društvenih vrednota, konteksta i procesa socijalizacije koji se razlikuje od prijašnjih generacija.

Prava prirode i životinjskih vrsta nameću niz pitanja i otvaraju prostor brojnim filozofskim, teološkim i pravnim raspravama o pravima životinja. Cifrić u prilogu *Odnos prema susvijetu. Pravo susvijeta na život i čovjekovi postupci*, između ostalog, skicira i sociološki doprinos ovim raspravama sugeriranjem drukčijega pristupa – treba akceptirati empirijske činjenice o životu životinja i ugrožavanju prirodnog okoliša te na temelju njih govoriti o pravu prirode i "nekih oblika života u prirodi" (str. 204). Premda se o pravima životinja raspravlja već nekoliko desetljeća, u Hrvatskoj je ova problematika skromno zastupljena u akademskim krugovima, dok je u medijima potiču pojedinci ili udruge

za zaštitu životinja. Konstatacijom kako u Hrvatskoj nema cjelovite studije ni analize pravne regulative o položaju životinja i njihovoj zaštiti, autor čitateljice i čitatelje optiče na analizu i propitivanje ove aktualne i važne problematike. U posljednjim poglavljima Cifrić, s jedne strane, propituje pravo na život životinjskih vrsta, pri čemu jasno konkretizira tri teorijska pristupa – egalitarizam, segregaciju i borbu za opstanak, a s druge strane analizira motive čovjekovih postupaka prema životinjama i biljkama. Na kraju Cifrić podastire mišljenja ispitanica i ispitanika o odnosu čovjeka i susvijeta, odnosno o pravima životinja i motivima čovjekove brige za živi svijet.

Pitanje odnosa čovjeka i prirode, kulturne i biotičke ekumene te u knjizi istaknuta potreba za kreiranjem bioetičke ekumene ključna su i goruća egzistencijalna pitanja u okviru akademske zajednice, ali i izvan nje. Ova knjiga nije samo pionirski pothvat u hrvatskoj sociologiji i vrijedan doprinos problematiziranju bioetičkoga diskursa nego je i poticaj za nova empirijska istraživanja.

Marija Geiger

Peter Sloterdijk GOTTES EIFER. VOM KAMPF DER DREI MONOTHEISMEN

Verlag der Welt der Religionen im Insel Verlag, Frankfurt am Main und Leipzig, 2007., 218 str.

Suvremena su društva postala društva rizika, društva u kojima više ništa nije sigurno. Stoga su spremna žrtvovati vlastitu suverenost kako bi se u zajedništvu s drugima mogla sačuvati. Stvaraju se novi oblici zajedništva na ekonomskom, političkom i vojnom polju. Jedno bez drugoga ne ide. Suvremeni je čovjek egzistencijal-